

תשעה באב במוצאי שבת

שליט"א Reviewed by Rav Moshe Heinemann

ערב תשעה באב שחל להיות בשבת	א
the week that תשעה באב falls out in – שבוע שחל בו	ב
דיני ר"ח אב שחל בערב שבת	ב
Taking a shower	ב
דיני שבת ערב תשעה באב	ב
שבת on אבילות החורבן	ב
שבת which is considered a public expression of אבילות may not be done on	ב
צדקתך and אב הרחמים	ג
are observed on שבת which falls out on ט' בא	ג
אסור (noticeable to other people) is פרהסיא in אבילות	ג
תשעה באב for שבת on Preparing	ג
שקיעה that begin at תשעה באב of הלכות	ד
תשעה באב which is מוצאי שבת of הלכות	ה
צאת הכוכבים that begin at תשעה באב of הלכות	ה
מוצאי שבת on תשעה באב when הבדלה	ה
is broken into several parts: הבדלה	ה
מוצאי שבת on תשעה באב, if תשעה באב for one who needs to eat on הבדלה	ו
שבת after Cleaning up	ז
Sunday morning	ז
Fasting	ז
Sunday evening	ז
הבדלה	ז
washing right before על הגפן	ח
Ending time for the restrictions of the nine days	ח

ערב תשעה באב שחל להיות בשבת

There are two types of years that תשעה באב is observed on Sunday:¹

- **בזמנו**: When ט' אב itself falls out on Sunday.
- **נדחה**: When ט' אב falls out on שבת and the fast is נדחה (pushed off) until Sunday.²

In both of these cases there are several הלכות that are different than a regular year.

When it is a נדחה there are more special דינים than when it is בזמנו.

¹ Tisha B'Av literally means the 9th of Av. When the 9th of Av falls out on Shabbos, the fast of Tisha B'Av is observed on Sunday – the 10th of Av.

More frequently Tisha B'Av is observed on Sunday when it is a Nidche. It is less common to be observed on Sunday Bizmano. Tisha B'Av occurs on the same day of the week as Pesach, so if the first day of the prior Pesach was on Sunday (which meant that Erev Pesach was on Shabbos), then Tisha B'Av will also be on Sunday. It is Bizmano this year (5785) and next occurs in 5805.

It is still called Tisha B'Av which literally means the 9th of Av even when it is observed on the 10th of Av.²

the week that תשעה באב falls out in – שבוע שחל בו

Beginning the Sunday prior to תשעה באב there are certain stringencies that are added which did not apply to the beginning of the 9 days.³ (E.g., even people who are allowed to shave for work are generally not allowed to do so during שבוע שחל בו).⁴

- When ט' אב falls out on Sunday, there is no שבוע שחל בו.
- When ט' אב falls out on שבת and the fast is pushed off to Sunday, there is a מחלוקת if there is שבוע שחל בו.⁵

דיני ר"ח אב שחל בערב שבת

Taking a shower

The restrictions of bathing during the nine days are relaxed when done שבת לכבוד שבת:

- On ערב שבת חזון one may only wash פניו (one's face), ידיו (his hands and arms until his elbow) and רגליו (his feet until his knees) with hot water. Even this is only allowed if it is his custom to wash them with hot water on ערב שבת in general.⁶ He does not wash the rest of his body at all.⁷
 - If he needs to clean where he is dirty, he may do so with the same rules as the rest of the nine days.
- When ערב שבת is the first day of אב,⁸ one may take a regular hot shower שבת לכבוד שבת.⁹

דיני שבת ערב תשעה באב

שבת on אבילות החורבן

That which is considered a public expression of אבילות may not be done on שבת.¹⁰

- **בשר ויין**: We eat meat and drink wine on שבת even when it is ט' אב,¹¹ even in the afternoon right before the תענית starts.¹² One may not abstain because it is ט' אב.¹³
- **Learning תורה**: On ערב תשעה באב one may learn like regular until שקיעה.¹⁴

³ עיי' שו"ע או"ח סי' תקנ"א סעיף ד' ובמ"א ופמ"ג שם. והיינו משום שיש דברים האסורים מדינה דמשנה כו' : וכדפסק רבא תענית ל..

⁴ אג"מ או"ח חלק ד' תי ק"ב

⁵ שו"ע או"ח סי' תקנ"א סעיף ד' – י"ש מי שאומר שנהגו לאסור כל שבוע שלפניו כו"י. ועיי"ש במ"א סי"ק י"ז וי"ח ובפמ"ג שם.

⁶ מ"ב סי' תקנ"א סי"ק צ"ז וכן פסק מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א. ועיי' בהל' בין המצרים להרב שמעון איידער ששמע מהרב משה פיינשטיין להקל לרחוץ כל הגוף בחמין לכבוד שבת למי שעושה כן בכל ערב שבת וכן הביא מהרב הענקין בהסכמה לס' נחמת יוסף.

⁷ מ"ב סי' תקנ"א סי"ק צ"ה וביאר מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דעיקר כבוד שבת הוא מה שנראה לבני אדם, ושאר בשרו תחת בגדיו. ואע"י שגם רגליו מכוסין בזה"ז, מ"מ מעיקרא לא גזרו על זה.

⁸ The 1st of Av will be on a Friday when the 9th of Av falls out on Shabbos and the fast is pushed off until Sunday.

⁹ מ"ב סי' תקנ"א סי"ק פ"ט

¹⁰ מ"ב סי' תקנ"ג סי"ק ו' בשם הגר"א

¹¹ ברייתא תענית כט' : ועירובין מא.

¹² שו"ע או"ח סי' תקנ"ב סעיף י'.

On Shabbos during the nine days which is not Erev Tisha B'Av one may eat meat and drink wine even after Shkiya

¹³ מ"ב סי' תקנ"ב סי"ק כ"ג

¹⁴ מ"ב סי' תקנ"ג סי"ק י'

תשעה באב במוצאי שבת

- Even when תשעה באב is not שבת one should not limit himself to learning only that which is מותר to learn on שבת.¹⁵

▪ **Exception:** Those who say פרקי אבות throughout the summer do not say it when ט' אב falls out on שבת.¹⁶

צדקתך and אב הרחמים

- We say אב הרחמים on שבת even though it is ט' באב.¹⁷
- We do not say צדקתך on שבת which is תשעה באב whether תי"ב is נדחה or בזמנו.¹⁸

ט' באב on which שבת are observed on אבילות החורבן of דברים שבצנעה¹⁹

- **שבת** טעודת חברים: One who does not usually have guests should not invite guests on שבת which is ט' אב.²⁰
 - **Exception:** One may invite guests who need a place.
- **ערב תשעה באב** on שבת which is **ט"ז**: One should not go on a leisure walk after חצות היום.²¹
 - **Children:** One may take children under בר/בת מצוה for a walk or to visit friends.²²
 - **Accompanying people home:** If one generally walks home from שבת מנחה with his neighbor, he may do so on שבת חזון.²³

אסור (noticeable to other people) is אבילות

One may not do anything on שבת that publicly shows אבילות.²⁴ This includes:

- **Similarly;** one should not choose this שבת to make a קידוש. However, if this is the proper week to make that קידוש, then delaying the קידוש would be אבילות בפרהסיא.²⁵

תשעה באב for שבת

- **Eating & drinking:** One may eat and drink even those foods that help him fast. One should not speak out that the reason he is eating/drinking is to help him fast.²⁶

¹⁵ בה"ל סי' תקנ"ג ד"ה ולכן

¹⁶ רמ"א או"ח סי' תקנ"ג סעיף ב'. ופי' מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שאין להקיש לזה שלא ללמוד שאר לימודים דהבו ולא להוסיף עליו משום ביטול תורה.

¹⁷ מ"ב סי' תקנ"ב ס"ק ל'

אליה רבה סי' תקנ"ד. תחנן on תשעה באב and אב הרחמים is usually contingent on תחנן. The רמ"א explains that אב הרחמים is a type of קנאה, and since we do say קינות on שבת we also say אב הרחמים.

¹⁸ שו"ע או"ח סי' תקנ"ט סעיף א' ורמ"א סי' תקנ"ב סעיף י"ב.

¹⁹ רמ"א או"ח סי' תקנ"ד סעיף י"ח. אבל אם הוא ליל טבילה מותר (מ"ב סי' תקנ"ד ס"ק מ'). שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שגם צריך לנהוג הרחקות של חיבה כגון חיבוק ונישוק. ובמ"ב ס"ק ל"ז כ' שביום אי"צ להרחיק ובשעה"צ ס"ק מ"ד ביאר שזה דווקא אם הנשים אין מקושטות. ועי' בס' אבן ישראל שאפילו ביום צריך להרחיק.

²⁰ מ"ב סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג

²¹ עי' רמ"א או"ח סי' תקנ"ג סוף סעיף ב'

²² כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א – דגם בת"ב עצמו יכולין הילדים לשחק.

²³ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א

²⁴ מ"ב סי' תקנ"ג ס"ק ו' בשם הגר"א

²⁵ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ופירש דלעשות קידוש כשנולד לו בת, כיון שהרבה בני אדם אין עושים בשבת ראשונה לא הוי אבילות בפרהסיא להמתין. אבל חתן בשבת קודם החתונה, אם אין עושה קידוש הוי כאבילות בפרהסיא. והוסיף שאם נעשה בר מצוה בו ביום בטי' באב שחל בשבת יכול לעשות הסעודה בו ביום. אבל אם נעשה בר מצוה לפני שבת יש לדחות הקידוש לשבת אחרת כמו שיש דוחין מהרבה טעמים.

²⁶ עי' מ"ב סי' ר"צ ס"ק די' וסי' ש"ב ס"ק י"ט

- **שעורה המפסקת**: One may bench with a מזומן ²⁷.
 ○ Even if one does not bench until after שקיעה, he still benches with a מזומן. ²⁸
- **Time delayed pills**: One may take time delayed pills such as caffeine on שבת ערב ²⁹.
 ○ תשעה באב, but he may not say that this is a preparation for תשעה באב. ²⁹
 ○ A better option is to swallow a non-time delayed version during תשעה באב. ³⁰
- **Brushing teeth**: On a regular שבת ערב, some people brush their teeth after they finish eating, before the תענית starts. One should not do so ³¹ when תשעה באב is שבת ³² as he may not prepare for תשעה באב on שבת.

שקיעה that begin at תשעה באב of הלכות

- **Eating and drinking**: One must stop eating and drinking before שקיעה, ³³ just like when תשעה באב is during the week. ³⁴
 ○ If one benched (for שלש סעודות) before שקיעה he may continue to eat until שקיעה and does not need to make a תנאי, ³⁵ (unlike תשעה באב on a weekday. ³⁶)
- **Washing**: After שקיעה one may not wash even his hands, just like on תשעה באב. ³⁷
 ○ One may not wash מים אחרונים after שקיעה. ³⁸ He should therefore be sure to start benching before שקיעה.

²⁷ מייב סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג

²⁸ עי' מייב סי' תקנ"ב ס"ק י"ט – כשאנינו שבת בדיעבד אם אכל ג' ביחד לא יזמנו דלא חשיב קביעות א"כ משמע דכשהוא שבת וחשיב קביעות יש לזמן יחד.

²⁹ שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שאין איסור משום רפואה בשבת כיון שאינו חולה רק רוצה ליזהר שלא יחלה כמו שמצינו שמו"ר בס"י ש"כ סעיף כ"ד וסעיף כ"ז. גם אין נחשב רפואה כיון שגם בריאים אוכלים caffeine. ואע"פ שאין אוכלים בדרך זה, מ"מ הוי מאכל בריאים כדאיתא באו"ח סי' ש"כ סעיף ל"ז.

גם אין בו משום הכנה כיון שלא אסרו חז"ל הכנה שאין בו טירחא. עי' שו"ת מהרש"ג או"ח סי' ס"א לענין ישראל רואה גוי החולב בשבילו בשבת, וכי "דהוי מוכין משבת על חול היינו להרויח הטירחא או הזמן בחול... נמצא שהוא מחליף עבודה של יום חול בעבודה של ש"ק לכן זה אסור, אבל במקום שאם לא יעשה הדבר בש"ק אזי לא יוכל לעשות אותה כלל... בכה"ג לא גזרו... וראיה לדבר שהרי מבואר בס"י ש"ח... דכלי שמלאכתה להיתר מותר לטלטלה אף... שלא תגנב... ואמאי לא יהיה בזה איסור משום הכנה." ועוד חילק בין הצלה להכנה והביא עוד ראיות מהגמרא. ומכל זה יש לומר שליקח time released caffeine כיון דהוי דבר שא"א ליקח אחר שבת, יש לומר שהוא מותר בשבת. ולענין מי שרוצה לערבו במאכל קודם השבת אסור, עי' אג"מ או"ח חלק ב' סי' פ"ו שאסור ליקח רפואה כה"ג. גם בלא"ה אין זה עצה טובה כיון שצריך להיות ע"י time release ואם פותח capsules לא יועיל בדרך זה.

³⁰ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דבזה ניצל משאלות בהכנה וכו'.

At this point he does not need slow release.

³¹ If someone always brushes his teeth after eating even on Shabbos. This is only allowed on Shabbos without water and without toothpaste.

³² כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א

³³ מייב סי' תקנ"ב ס"ק כ"ד

³⁴ Even though one is not allowed to perform any Melacha until after Tzais Hakoachavim he must be careful not to eat.

³⁵ שער הציון סי' תקנ"ג ס"ק ז'

³⁶ מייב סי' תקנ"ג ס"ק ב'

³⁷ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ופירש לי דמה שאינו רוחץ כל ידיו לא נחשב אבילות ניכרת.

³⁸ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א. ופי' דאע"ג שמתירין כל היד בשביל מים ראשונים, מים אחרונים אינם כ"כ חובה כמש"כ

המייב סי' קפ"א ס"ק ב' והוי כמו נטיי אחר בית הכסא שאין מתירין בתיב אע"ג שבשאר ימים בני"א רוחצין קודם ברכה.

תשעה באב which is מוצאי שבת of הלכות

צאת הכוכבים that begin at תשעה באב of הלכות

One may not display אבילות תשעה באב until שבת after צאת הכוכבים.³⁹ This includes:

- The special אבילות of אב such as sitting low and not wearing leather shoes.⁴⁰
- The אבילות that we are נוהג for all nine days⁴¹ such as not putting on שבת clothes.⁴²
- דיני אבילות החורבן all נוהג one must be after צאת הכוכבים.⁴³
- If a מנין is davening right after צה"כ, the people remove their שבת shoes after ברכו.⁴³

מוצאי שבת when תשעה באב is observed on שבת

הבדלה is broken into several parts:⁴⁴

- 1) **המבדיל**: Everyone must say the words "ברוך המבדיל בין קודש לחול" before doing (הבדלה).⁴⁵
 - One should say this before changing out of his leather shoes.⁴⁶
- 2) **מוצאי שבת**: We say שמונה עשרה in הבדלה like on a regular שבת.⁴⁷
- 3) **בורא מאורי האש**: The only part of הבדלה that is said on שבת is בורא מאורי האש.⁴⁸
 - **Women who are in Shul** listen to someone who says the ברכה of האש like they do on a regular שבת.⁵⁰
 - One who wants to be יוצא in Shul must be close enough to the נר (or an incandescent non frosted bulb)⁵¹ to be נהנה from it (use it).⁵²

³⁹ If one generally waits until Tzais Hakochavim of Rabbeinu Tam to end Shabbos, he should wait until that time. כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ועי' הליכות שלמה פרק ט"ו בדבר הלכה ס"ק ט"ו שכיין שאינו אלא חומרא להמתין לשיטת ר"ת, אין להמתין בכה"ג דהוי קולא, ואפשר לחלק בין א"י לחו"ל.

⁴⁰ רמ"א או"ח סי' תקנ"ג סעיף ב' ונראה דה"ה והוא הטעם שלא לישב על קרקע עד צה"כ
⁴¹ עי' סי' תקנ"א סעי' א'

⁴² We only get dressed in Shabbos clothes during the 9 days in limited situations such as Shabbos or at a Bris for one's son. רמ"א או"ח סי' תקנ"א סעיף א' ועי' שש"כ פרק ס"ב סעיף ל"ט שלובשים בגדי שבת בשבת ערב תשעה באב עד צאת הכוכבים.
⁴³ הרמ"א או"ח סי' תקנ"ג סעיף ב' שכתב להסיר הנעלים אחר ברכו מיירי שהיו מתפללין מיד בצאת הכוכבים. אבל בזה"ז שמתפללין אחר צאת הכוכבים יש זמן להסיר הנעלים קודם שהולך לבית הכנסת. שמירת שבת כהלכתה פ' כ"ח סעיף פ"ד הערה קכ"ח.
העיר מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שלענן בגדי שבת בטי' ימים האיסור הוא רק ללבשם אבל אי"צ להסירם. ומי"מ נהגו להסיר בגדי שבת קודם שמתפללין במוצ"ש.

⁴⁴ Some parts are said after Tisha B'Av as detailed later

⁴⁵ מ"ב סי' תקנ"ו ס"ק ב' וכדאיתא בשו"ע ורמ"א או"ח סי' רצ"ט סעיף י'

⁴⁶ מ"ב סי' תקנ"ג ס"ק ז' - כדי שלא יראה עינוי בשבת. ואע"ג שכתב הרמ"א סי' תקנ"ג סעיף ב' שיסירם לאחר ברכו מיירי בזמנם שהיו מתפללין מקודם. אבל עכשיו שממתנים להתפלל עד שיבא העם מביתם צריך להסיר הנעלים מקודם.

⁴⁷ מ"ב סי' תקנ"ו ס"ק ב'

One who ends up needing to eat during Tisha B'Av and is unable to make Havdalah will rely partially on this Havdalah.

⁴⁸ שו"ע או"ח סי' תקנ"ו סעיף א' ועי' ב"י סי' תקנ"ו בשם מרדכי ואבודרהם - אין אומרים על הבשמים במוצ"ש כיון שהיא הנאת הגוף

⁴⁹ עי' מ"ב סי' תקנ"ו ס"ק א'

⁵⁰ שמירת שבת כהלכתה פרק ס"ב הערה צ"ח

⁵¹ LED bulbs are not considered a true fire. (כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א)

⁵² שו"ע או"ח סי' רצ"ח סעיף ד' This applies to men also.

- Women who do not have anyone to say the ברכה of האש for them say it themselves.⁵³

4) מוצאי שבת that are not said on שבת:

- The המבדיל of ברכה: We wait until Sunday night to say the ברכה.⁵⁴
- The ברכה on בשמים: We omit the ברכה of בשמים.

מוצאי שבת on תשעה באב, if תשעה באב on שבת, if תשעה באב on שבת:

- Children: Those under מצוה/בת מצוה do not need to hear הבדלה before eating.⁵⁵
- A חולה who needs to eat on תשעה באב makes הבדלה on חמר מדינא (e.g. beer) during תשעה באב when he is ready to eat.
 - If one is unable to obtain חמר מדינא or is unable to drink it:
 - If he already knows on שבת that he will not be able to fast, he can make הבדלה on שבת afternoon after פלג המנחה and before שקיעה.⁵⁶ He must speak out that he is not starting the תענית by saying הבדלה.⁵⁶ He says just the ברכה of הגפן followed by the ברכה of המבדיל without a נר and without בשמים.⁵⁷
 - Even though the חולה said הבדלה, he must still be careful about all the הלכות of שבת until after הכוכבים.⁵⁸ He waits until after הכוכבים for אבילות החורבן.
 - He may not⁵⁹ drink wine for הבדלה on שבת itself.⁶⁰

⁵³ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שדינו כמו כל מצות עשה שהזמן גרמא, וכמשי"כ שו"ת אג"מ חו"מ ח"ב סי' מ"ז אות ב'. ודלא כבה"ל ססי רצ"ו. ועיי' ששי"כ פרק ס"ב הערה צ"ח.

⁵⁴ משום שצריך לאומרה על הכוס. ואין לברך על הכוס וליתן לתינוק לשתות משום דאתי למסרד ולשתות בתוך התענית כשיגדל כדאיתא במ"ב סי' תקנ"ט ס"ק ל'. מ"מ כשאין איסור אכילה רק איסור יין מותר ליתן לתינוק בהתשעה ימים כדאיתא בשו"ע או"ח סי' תקנ"א סעיף י' ובמ"ב ס"ק ע'.

⁵⁵ עיי' מ"ב סי' רס"ט ס"ק א' אבל עיי' שו"ת מהרי"ל דסקין קונטרס אחרון סי' ה' ס"ק ע"ב שמסתפק בזה. ובסי' אמת ליעקב בהערה על או"ח סי' תקנ"ו מצריך הבדלה כמו שמצריך לכל קטן הישן במוצאי"ק להבדיל ביום ראשון בבקר. ומנהיגו שאין מקפידין שישמעו הקטנים הבדלה כלל אם כבר הלכו לישון כדביאר לי הרב צבי בערקאוויץ שליט"א כמו שקטן פטור מק"ש משום "אין מצויין אצל אביהן באותו שעה" ע"פ רש"י בברכות כ. ד"ה קטנים.

⁵⁶ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א ע"פ שו"ע או"ח סי' רצ"ג סעיף ג'. וכעין זה בספר הר המוריה (לבעל האדר"ת) אות ע"ב (דף סה) - כתב עצה שהחולה יעשה הבדלה ואחר שאינו יוצא בהבדלה ישתה. ואע"י שהמ"ב בסי' רצ"ג ס"ק ט' כי שלא לעשות כן בשביל לצאת לדרך כיון שהוא מילתא תמיה לרבים ושמה יבואו להקל במלאכה, בסי' רצ"ט ס"ק כ"ב לא כתב להחמיר. ונראה לחלק משום דבסי' רצ"ג גרוע משום שמקדים להיות מוכן לעשות מלאכה ושמה יבא לעשות המלאכה בשבת עצמה, ועוד דהכא מקדים כדי לעשות מצוה שא"א לעשות אחר שבת. אבל עיי' טור או"ח סי' תקנ"ו בשם בה"ג מובא בשער הציון סי' רצ"ט ס"ק ל"ג - כיון שאמר ברכת הבדלה חל עליו דיני תשעה באב ואסור לשתות כלום אפילו כוס של הבדלה ואם אינו שותה מהכוס של ברכה ממילא אינו יוצא הבדלה! אבל מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א פסק שיכול להתנות בפירוש שאינו מקבל תענית ע"י הבדלה. והוי דומיא לאשה בערב שבת שלכתחילה מקבלת שבת כשמדלקת הנרות, אבל כשיש צורך יכולה להתנות שלא לקבל בהדלקה. והוסיף שאין המנהג לעשות כן, ואין לעשות כן אלא כשיש צורך

⁵⁷ Since it is still Shabbos, wine is still permitted. Even though Havdalah creates the status of Tisha B'Av, since he is not fasting at all, he may drink the wine himself.

⁵⁸ שו"ע או"ח סי' רצ"ג סעיף ג'.

Even those who use wine for Havdalah during the 9 days may not use wine on Tisha B'Av itself.⁵⁹

⁶⁰ עיי' תענית ל' : תניא נמי הכי דכל האוכל בשר ושותה יין בטי' באב עליו הכתוב אומר (יחזקאל לב, כז) ותהי עונותם על עצמותם. וכדפירש הרב חיים קניבסקי בשאלה לחמיו הרב אלישיב (מובא בסי' מבקשי תורה תשנ"ג גליון ז', וכן מובא בסוף סי' תהילה ליונה על מסי' תענית) שכתבו הראשונים שהגמ' אוסר ערב תשעה באב וכ"ש בת"ב עצמו. וכן אוסר סידור רש"י אות תי"א ע"פ תענית ל' : וכן אוסר שו"ת אבן ישראל חלק ט' תי' מ"ה. ואע"י שהגר"ז על הרמב"ם נתן סברא להקל בת"ב יותר מערב ת"ב, הביא הרב אלישיב שם את האו"ז הלי' ת"ב סי' תט"ו דמשמע דגם בת"ב הוי כמותו מוטל לפניו וכן בריטבי"א המובא בב"י סי' תקנ"ז. ואין לברך על מיץ ענבים דהוא ג"כ יין כדמוכח מדמברכין עליו קידוש לביל שבת ע"פ רמ"א סי' רע"ב סעיף ט'. ואינו דומה לבעל ברית או"ח סי' תקנ"ט סעיף ז' ובמ"ב ס"ק ל"ז דלבעל ברית הוי יו"ט וכמו שמותר בקצת רחיצה.

- If he has not yet heard **הבדלה** and needs to eat on **תשעה באב**, since **חמר מדינא** is not an option he may make **הבדלה** on grape juice.⁶¹

Cleaning up after **שבת**

We are **נוהג** not to clean up on **מוצאי שבת**, just like we don't clean up on a **תשעה באב** when it is not **מוצאי שבת**.⁶²

- On **שבת** afternoon before **שקיעה**: One should put away food that will spoil, attract bugs, and things that look unsightly.⁶³
- After **חצות היום** of **תשעה באב** (on Sunday afternoon): One may clean up.⁶⁴ He may wash dishes even though his hands will get wet in the process.

Sunday morning

Fasting

*If **תשעה באב** is a **נדחה** it is more lenient than a regular year. In many cases a pregnant/nursing lady does not need to fast – even if she would be required to fast in a regular year.*⁶⁵ One should ask a **שאלה** regarding their specific circumstances.⁶⁶

Sunday evening

הבדלה

- **כוס**: After the **תענית** we say just⁶⁷ the **ברכה** of **המבדיל** and a **ברכה** on a **כוס**.⁶⁸
 - **הנה קל**: We do not say the **פסוקים** which precede **הבדלה**.⁶⁹
- **Beer**: Many are careful not to make **הבדלה** on wine even if it is a **נדחה**.⁷⁰ Instead, they use **חמר מדינא** such as beer.⁷¹

⁶¹ נטעי גבריא. וכך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א כיון שהוא טוב לחולה ליתן לו כח. עיי' ששי"כ פרק ס"ב סעיף מ"ו. וסומך על שיטת הרמב"ן שא"א הבדלה כשחל תשעה באב במוצש"ק וגם סומך על מה שהבדיל בשמו"ע במוצש"ק.

⁶² מקור חיים סי' תקנ"ד סעיף כ"ב ועיי' מ"ב סי' תקנ"ד ס"ק מ"ג, ערה"ש או"ח סי' תקנ"ד סעיף כ"א וסי' תקנ"ט סוף סעיף ס"ט. ⁶³ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א, וכמו שיכול לעשות בכל שבת. במ"ב סי' ש"כ ס"ק י"ט היתר אם יהיה מגונה ובזיון לשבת להשאר כזה.

⁶⁴ רמ"א או"ח סי' תקנ"ד סעיף כ"ב – "נהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת אפילו מעשה הדיוט"

⁶⁵ מ"ב סי' תקנ"ד ס"ק י"ד – ולפעמים מצריכים שיתענה עד חצות היום

⁶⁶ **Washing for bread:** One who is washing for bread on Tisha B'Av (such as a child or a woman who just had a baby), should wash until their wrist just like a regular day.

כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א וכ"כ לענין יו"כ עיי' שבט הלוי חלק ח' תי' קל"ט, ששי"כ פי' ל"ט סעיף ל"א והערה ק"ו, ואשרי האיש חלק ג' פי' כ"ב אות א'. ואע"פ שמחמירים ליטול רק עד קשרי אצבעותיו בבקר, פי' לי מו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דאין אנו נוטלים לתענוג אלא למצוה. ובנט"י בבוקר כבר קבלנו ליטול רק עד קשרי אצבעותיו, אבל אין מנהג לענין חולה הנוטל לאכול ולפיכך יטול כל ידיו.

If she will be satisfied with eating food that is not Hamotzi, it is better to do so.

כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א – So as to avoid needing to wash. אבל אין להחמיר לקטנים דהא אין שייך חינוך כיון שכשהם גדולים הם מתענים.

⁶⁷ Even if one did not say the Bracha of Borei Meorei Haish on Motzei Shabbos, it is not said on Sunday. (שו"ע או"ח סי' רצ"ט סעיף ו')

⁶⁸ שו"ע או"ח סי' תקנ"ו – ואין אומרים "בורא מאורי האש אפילו לא אמרה במוצ"ש כיון שאין זמנה אלא במוצש"ק שהוא זמן שנברא אש כמש"כ המ"ב סי' תקנ"ו ס"ק ד' וסי' רצ"ט ס"ק י"ח. ואין אומרים בורא מיני בשמים אלא במוצ"ש כשיצא הנפש יתירה כמש"כ המ"ב סי' תקנ"ו ס"ק ה'.

⁶⁹ ששי"כ פרק ס"ב סעיף מ"ד, ובסי' דיני ת"ב שחל ביום א' להר"ש דבליצקי הוסיף שגם אין עושים שאר מנהגים של מוצ"ש כגון לשפוך הכוס מלא על גדותיו

Which means he is making Havdalah when it is already the 11th of Av.⁷⁰

Just like they are careful not to use wine on Motzei Shabbos during the nine days.⁷¹

right before washing על הגפן

If one eats before washing for bread, depending on the food, he must sometimes make a separate ברכה אחרונה and not rely on ברכת המזון.⁷² In regard to the ברכה אחרונה on the הבדלה, if one plans to wash for bread right afterwards (in that same room):

- **For beer:** He should drink less than a רביעית for the כוס הבדלה and be sure to drink additional beer⁷³ during the סעודה.⁷⁴
- **For wine (if one has no חמר מדינה and no child available):** One should drink only a מלא of the wine.⁷⁵ He should specifically have in mind before he starts ברכת המזון that ברכת המזון will also be for that wine.⁷⁶
 - **Even one who uses wine for הבדלה** may not have any other wine that night.⁷⁷

Ending time for the restrictions of the nine days

In a regular year, the דינים of the 9 days apply until the following day at חצות היום.⁷⁸

This also applies when ט' אב itself falls out on Sunday.

When ט' אב is on שבת and נדחה to be observed on Sunday, the restrictions end sooner after the תענית than during a regular year:

- *Restrictions that end as soon as the תענית is over: Shaving and haircuts.*⁷⁹
- *Restrictions that according to some end as soon as the תענית is over but according to some end the next morning: Showering or bathing and washing clothes.*⁸⁰
- *Restrictions that end the next morning: Eating meat, drinking wine,⁸¹ and listening to music.*

May we soon be זוכה to see ירושלים בשמחתה.⁸²

ערך השולחן או"ח סי' תקנ"ו סעיף ב' כי לברך על שאר משקין אבל עי' מ"ב סי' תקנ"ו ס"ק ג' בשם מהרי"ל

⁷² מ"ב סי' קע"ו ס"ק ב'

⁷³ שו"ע או"ח סי' קע"ד סעיף ז'. שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א שיש לשתות בתוך הסעודה דווקא מאותו משקה שבירך עליו קודם הסעודה.

⁷⁴ בה"ל סי' קע"ד סעיף ו' ד"ה ואפילו

⁷⁵ כך שמעתי ממו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דכיון שאי"צ אלא מלא לוגמיו לצאת מצות כוס של ברכה (עי' שו"ע או"ח סי' רע"א סעיף י"ג ומ"ב סי' ק"צ ס"ק ט"ז) אין היתר לשתות יותר. ואע"ג שגם שבזה נכנס לספק ברכה אחרונה כדאיתא במ"ב סי' ר"י ס"ק י"ב וסי' ק"צ ס"ק י"ד.

אם אוכל דבר שמברכין אחריו על המחיה, אפשר לכוללו ולומר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועי' מ"ב סי' ר"ח ס"ק פ"ב.

⁷⁶ שעה"צ סי' קע"ד ס"ק כ"ט

⁷⁷ רמ"א ססי' תקנ"ח

⁷⁸ שו"ע או"ח סי' תקנ"ח סעיף א'

If Tisha B'Av was on Thursday, some restrictions end earlier than Chatzos of Friday to facilitate Shabbos preparations. מ"ב סי' תקנ"ח ס"ק ג' ועוד פרטים בהל' בין המצרים להרב שמעון איידער ששמע מהרב משה פיינשטיין.

⁷⁹ מ"ב סי' תקנ"ח ס"ק ג'

⁸⁰ בשש"כ פרק ס"ב סעיף מ"ט ומו"ר הרב משה היינעמאן שליט"א דייק מהקיצור שו"ע סי' קכ"ה סוף סעיף ז' שיש להחמיר. ופי' לי מו"ר טעם לאסור הוא דפי' "מפני אבילות של היום" ר"ל דמפני שהיו מתאבלים אותו היום אין ראוי לברוח ממנו ולעשותם מיד אחר התענית.

⁸¹ רמ"א ססי' תקנ"ח

⁸² גמ' תענית ל מובא בשו"ע או"ח סי' תקנ"ז סעיף כ"ה – "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה"